

- ¹³ Гамкрелідзе О. К. Уголовно-правовые проблемы. Т. 1. – Тбилиси, 2011. – С. 337–338 (на груз. яз.).
¹⁴ Там же. – С. 339.
¹⁵ Там же. – С. 340.
¹⁶ Там же. – С. 339.
¹⁷ Там же. – С. 341; Гамкрелідзе О. К. Соисполнительство и посредственное исполнительство преступления. – Тбилиси, 1974. – С. 81–87 (на груз. яз.).
¹⁸ Гамкрелідзе О. К. Уголовно-правовые проблемы. Т. I. – Тбилиси, 2011. – С. 341 (на груз. яз.).
¹⁹ Там же. – С. 343.
²⁰ Там же. – С. 343.
²¹ Там же. – С. 344.
²² Гамкрелідзе О. Проблема вменяемости в уголовном праве и попытка обоснование нормативного понятия вины // Человек и конституция. – 2002. – № 3. – С. 77 (на груз. яз.).
²³ См. Комментарий к практике Уголовного Суда (преступление против человека) // Под ред. О. Гамкрелідзе. – Тбилиси, 2002. – С. 68–69 (на груз. яз.).
²⁴ Кобишвили У. Об акцессорной теории соучастия // Сабчота самартали. – 1968. – № 3. – С. 30–31 (на груз. яз.).

Отримано 5.06.2013

УДК 340.1; 343.1

М. А. МАРКУШ

Марія Андріївна Маркуш, кандидат юридичних наук, суддя Конституційного Суду України, заслужений юрист України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ ФУНКЦІЇ ЗМАГАЛЬНОСТІ: СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

Будь-яке юридичне поняття, правова конструкція, явище та категорії потребують свого тлумачення та розуміння, які стають можливими після їх дифініційного уточнення¹. Змагальність – складне, соціально-правове явище, виявлення суті якого не вичерпується його розумінням як властивості кримінального процесу чи його окремих стадій або визначених кримінально-процесуальних дій. Як багатогранний правовий феномен змагальність за своєю сутнісною ознакою виступає елементом організації кримінально-процесуальної діяльності, тому стосовно кримінально-процесуального права є одним із елементів методу правового регулювання суспільних відносин у сфері кримінального судочинства на макрорівні. У юридичній літературі змагальність має багато визначень і досліджується в різних аспектах.

Змагальність як правове явище розглядають одночасно і як форму, модель, тип судочинства, і як метод правового регулювання, а також як засаду, принцип судочинства² тощо, тому не можна погодитися з авторами, які дають вузьке визначення розуміння змагальності лише як засади, принципу, типу, форми, особливого методу регулювання процесуальних відносин чи їх виду.

Змагальність із позиції процесуального права є процесуальною діяльністю, яка фіксує правовідносини по доказуванню – особливому процесу пізнання, спрямованому на відновлення фактів, подій, що відбулися до або під час судочинства, на підставі яких суб'єкти пізнання роблять висновки про наявність або відсутність порушеного або оспорюваного права у заявника, тому діяльність по доказуванню, яка витікає із конституційної засади змагальності й рівноправності сторін, входить у зміст правовідносин при неодмінній наявності у сторін взаємних юридичних прав і обов'язків.

Підтримуючи широке розуміння змагальності як правового явища, слід акцентувати на тому, що змагальність – це складне, системне, комплексне (багатогранне) явище, яке має свою будову, складається із окремих структурних елементів, володіє цілим спектром якостей і характеризує як сучасний кримінальний процес України, так і механізми регулювання у сфері кримінального судочинства. З огляду на те, що змагальний кримінальний процес – це система правовідносин у сфері кримінально-процесуальної діяльності, як вище зазначалося, кримінально-процесуальна діяльність як механізм є не що інше як об'єднання підсистем, кожна з яких являє собою сукупність кримінально-процесуальних дій органів і осіб, які знаходяться у співвідношенні між собою та є взаємозв'язані.

Систему визначають як об'єкт зі структурою, яка може розглядатися як вид системи, а сама система визначається як об'єкт, який характеризується системою відносин³. Системам незалежно від природи притаманні низка властивостей⁴: **Організованість** – організаційна упорядкованість; **цілісність** – принципова незвідність властивостей утворюючих її елементів і не виводимість із останніх властивостей цілого, а також залежність кожного елемента, властивості і відношення системи від його місця всередині цілого, функції тощо; **структурованість** – можливість описати систему через встановлення її структури; **обумовленість** властивостей і поведінки системи не стільки властивостями і поведінкою її окремих елементів, скільки влас-

тивостями її структури; **взаємозв'язок системи і середовища**: система формується і проявляє свої властивості і процесі взаємодії з середовищем, виступаючи ведучим активним компонентом взаємодії; **ієрархічність** системи – кожний компонент системи в свою чергу може розглядатися як система, а досліджувана в конкретному випадку система являє собою один із компонентів більш широкої системи; **множинність описів системи** – принципова складність кожної системи, її пізнання вимагає побудови численної кількості різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи⁵.

Для розуміння функції важливим є питання її зв'язку зі структурою – загальнонауковою категорією, яка означає спосіб закономірного зв'язку між складовими елементами предметів і явищ об'єктивного світу, мислення, пізнання, сукупність суттєвих відносин між компонентами всередині цілого. Введення поняття структури в систему приводить до її розуміння як чогось жорстко структурно детермінованого. Термін «структура» (походить від лат. *structura* – побудова, порядок, зв'язок) означає будову, взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого⁶.

Структурованість є невід'ємним атрибутом всіх реально існуючих об'єктів і систем. Немає систем без структури, оскільки відсутність самих елементів або взаємозв'язків між ними не дозволяє говорити про наявність єдиного цілісного утворення (системи). Організаційна структура соціальної системи (її ланок) – це, по суті, організаційна форма розподілу праці щодо прийняття (вироблення) та реалізації управлінських рішень. Для того, щоб констатувати наявність системи перш за все необхідно мати сукупність елементів і відносин, зв'язків між ними, зокрема функцій та їх носіїв, адже поява і існування елемента системи в аспекті виконуваної ним функції зумовлює необхідність появи того чи іншого учасника процесу.

Одним із найважливіших питань характеристики системи є в'яснення складу і ролі її окремих компонентів. Визначають поняття «структура» як сукупність відносно стійких зв'язків об'єкта, що забезпечує його цілісність⁷. Якщо поняття системи охоплює різні сторони складного цілісного об'єкта (його побудову, склад, спосіб існування (функціонування), форми розвитку тощо), то поняття структури вказує насамперед на момент стійкості та стабільності такого об'єкта, завдяки чому він зберігає свою якісну визначеність в умовах, що можуть змінюватися. Будь-який об'єкт володіє безліччю внутрішніх та зовнішніх зв'язків, а тому в залежності від цілей дослідження в теорії на перший план можуть бути висунутими то один, то інший елементи структури.

Говорячи про систему виділяють із цілого – системи якусь її частину, об'єднану типом побудови або типом функціонування. Відповідно до вимог, які функція висуває структурі, її елементи здатні об'єднуватися в функціональну систему, а тому системи завжди функціональні за своїм типом, де результат виступає домінуючим фактором, стабілізуючим організацію систем.

Функціональна система завжди гетерогенна і завжди складається із певного числа вузлових механізмів, кожен із яких займаючи власне місце є специфічним для процесу формування функціональної системи. Суть системного підходу перш за все в тому, що складові системи оцінюються не як самостійні утворення, а як її взаємодіючі компоненти, ступінь свободи функціонування яких підпорядкована функціонуванню системи в цілому, тому внутрішня архітектоніка функціональної системи дозволяє розкрити механізми за допомогою яких «компоненти системи звільняються від надмірних ступенів свободи, щоб встановити взаємозв'язок з іншими компонентами на підставі імперативного впливу результатів на всю систему»⁸.

Структура характеризується принципом розподілу елементів відповідно до заданих перетворень, а тому якщо мати в кінцевому результаті результат поведінки системи, результат її функціонування, то з морфологічної точки зору, структура завжди є законом, принципом (або законами, принципами) розподілу елементів системи, а в деякому сенсі і форм системи. Принцип розподілу елементів може характеризувати закон зміни якісної побудови системи, структура, будучи властивістю системи, завжди обмежує і при цьому виступає властивістю системи і задається частиною її перетворень, а також властивостями її елементів, а тому вона не виступає повним детермінантом функцій, які визначені на сукупності елементів системи. Функція не завжди однозначно виражає структуру, а структура не завжди адекватно відтворює функцію тому, що відносини між структурою і функцією опосередковуються системою, яка і виступає повним втіленням всіх визначених на ній функцій.

Таким чином поняття «структура» охоплює сталі елементи будови об'єктів і систем, відносно незалежних від незначних і короткочасних коливань у відносинах з зовнішнім оточенням.

Поняття «система» і «структура» виступають основою для визначення інших категорій системно-структурного аналізу і, перш за все, поняття «організація», яке є ширшим поняття структури, але є похідним від неї.

Організація (франц. *organisation* – упорядкування, від лат. *organum* – інструмент, знаряддя) – як явище означає властивість будь-якого матеріального об'єкта, що виявляється у впорядкованості структури, внутрішньої будови.

У семантичному аспекті поняття «організація» в українській мові означає особливості будови чогонебудь, структуру; дію, яка означає комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи⁹. Отже, організацію можна розглядати як сукупність пов'язаних між собою складових частин (елементів) відповідного об'єкта, а також зв'язків (взаємовідносин) між ними та іншими об'єктами. У результаті чого утворюється певне зовнішнє органічне середовище. Поняття «організація» також розглядається і як об'єктивне явище, притаманне всім керованим соціальним об'єктам, так і соціальна функція суспільства, завдяки якій створюються різні системи в суспільстві, встановлюється динамічна рівновага між їх елементами, забезпечується їх сталість і водночас розвиток. Терміном «організація» визначають одну з універсальних функцій соціального, зокрема державного управління. У такому розумінні поняття «організація»

означає складову змісту управлінської діяльності щодо упорядкування певних суспільних відносин (об'єктів управління), раціональної побудови органів управління (суб'єктів управління), а також системи управління у цілому як сукупності відповідних управлінських елементів, що перебувають у відношеннях та зв'язках між собою і утворюють органічну цілісність, єдність¹⁰. Під організацією можна розуміти систему з фіксованою структурою і визначеними в цій системі функціями.

Завдання та функції системи зумовлюють її організаційну структуру, яка є одним із основних елементів управління системою¹¹. Організаційна структура характеризується, насамперед, розподілом цілей та завдань системи між групами, підгрупами та окремими суб'єктами. За теоремою системного аналізу розмірність і повнота опису системи повинні мати не менше трьох функцій¹². Структура не є повним детермінантом функції; функція не завжди однозначно виражає структуру; структура не завжди адекватно втілює функцію. Це пояснюється тим, що відношення між структурою опосередковується системою, яка виступає повним втіленням всіх визначених в ній функцій¹³, де система розглядається як комплекс взаємодіючих елементів.

Будь-яка досліджувана система виступає елементом системи більш високого порядку, тоді як елемент системи виступає як система більш низького рівня. Систему вважають комплексом елементів, які складають єдине ціле і характеризуються визначеною цілісністю. Тут поняття «ціле» і «цілісність» розглядаються через призму понять «система» і «структура». «Оптимальна організація системи вимагає, щоб кожний її структурний елемент виконував не суперечливі функції (протиріччя допустиме між функціями різних елементів) і щоб система інтегрувалася на основі суворої ієрархії функцій, виконуваних елементами, групами, підсистемами, нарешті системою в цілому»¹⁴.

Отже, змагальність як система в принципі є утворення функціональне. При цьому сукупність елементів утворює ту чи іншу систему залежно від того яка функція може на вказаній сукупності визначатися. Однак це не означає, що поняття функції є первинним стосовно сукупності елементів. Якщо ми маємо динамічний об'єкт, то його поведінка, а тому і функція повністю визначаються внутрішньою взаємодією його складових елементів.

Застосування функціонального підходу дозволяє перейти від поняття морфології – будови об'єкта до поняття його організації, а звідси – можливість більш глибокого розуміння закономірностей предметного змісту об'єкта дослідження. Тут структура – це по суті відтворення предмета, але таке відображення скероване, зацікавлене, бо модель предмета виявляє дещо таке, що залишалося невидимим в самому модельованому предметі. Об'єкт відтворюється таким чином, щоб були виключені випадковості, а «в подібній реконструкції виявилися правила функціонування цього об'єкта»¹⁵ за рахунок узагальнення системи, яка означає цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдність з середовищем.

«Складність досліджуваного явища визначила необхідність руху дослідження від загального до часткового (окремого) та проведення аналізу суті функції в кількох аспектах семантичному, загальнонауковому (філософському), загальноправовому (теорії держави і права), кримінально-процесуальному.

Функція (від латинського *functio* – виконання, звершення) – явище, яке залежить від іншого явища, є формою його прояву і змінюється відповідно до його змін; робота когось, чого-небудь, повноваження, обов'язок, коло діяльності; повинність, місія, роль¹⁶. У науковий обіг категорію функції введено філософом Г. В. Лейбніцем (1646–1716)¹⁷, а Е. Кассіроном (1874–1945) у теорії пізнання запропонований найбільш широкий функціоналістський підхід, за яким рух пізнання спрямовано не на вивчення субстанції ізольованої від об'єкта, а на вивчення взаємовідносин між об'єктами, встановлення залежностей функцій, які дозволяють здійснювати той чи інший перехід в сукупності об'єктів¹⁸.

У науці поняття «функція» є міжгалузєвою категорією, яка вживається в найрізноманітніших значеннях і використовується для характеристики любих динамічних структур. У більшості випадків з функцією пов'язаний спрямований вибірковий вплив системи (структури) на визначені сторони зовнішнього середовища. Вказана категорія має специфічні змістові відтінки залежно від особливостей тієї чи іншої галузі знань та концептуального наукового (понятійного) апарату, залишаючись при цьому незмінною в тому, що визначає її основний зміст. Функція як математична категорія означає залежну перемінну величину¹⁹; величину, яка змінюється зі зміною незалежної змінної величини (аргументу)²⁰; залежність змінних величин; співвідношення $y=f(x)$ між змінними величинами, де кожному значенню певної величини x (аргументу, або незалежному змінному) відповідає зумовлене значення іншої величини y (залежної змінної, або функції)²¹, за допомогою якої математично відображаються різноманітні кількісні закономірності в природі.

Функція, будучи загальнонауковою категорією, в юридичній психології розглядається як діалектична властивість, яка визначає загальну спрямованість і характер життєдіяльності, детермінованої певними властивостями, що служать її проявами, актуалізацією²². Функція через призму філософського поняття розглядається як зовнішній прояв будь-якого об'єкта у даній системі відносин²³; обов'язок, коло діяльності; призначення, роль; перемінну величину, що залежить від іншої величини, яка змінюється по мірі її зміни²⁴.

У соціології під функцією розуміють стандартизовану соціальну дію, яка регулюється встановленими нормами і контролюється соціальними інститутами; роль, яку виконують визначені суб'єкти соціальної системи в її організації як цілого, в реалізації цілей і інтересів соціальних груп; залежність між різними соціальними процесами, яка проявляється в функціональній залежності перемінних²⁵; роль, яку виконує певний соціальний інститут чи процес стосовно цілого²⁶.

Соціологічний аналіз функції складає основу функціоналізму²⁷ – методологічного принципу, який виходить з того, що окремі об'єкти думки є не самостійними реальностями, а функціями інших даностей²⁸. Суть функціоналізму як методу полягає в розгляді суспільства, його явищ і процесів як соціальних систем, які

мають свою структуру і механізм взаємодії відповідних структурних елементів, кожний із яких виконує своєрідну роль, функцію²⁹. Будь-яка соціальна система – нерозривний організм, якому властиві органічна єдність, цілісність, який складається із взаємозалежних елементів, що виконують конкретні функції, де функція є тим, що сприяє збереженню і впорядкуванню цієї системи як цілого. Кожна система повинна мати певну організацію діяльності та інституційні засоби для успішного протистояння порушенням такої організації, при цьому елементи цієї системи мають бути відносно сумісні один з одним.

Функціоналістський підхід передбачає виділення досліджуваного об'єкта як цілого, визначення його елементів, а також виявлення функціональних залежностей між елементами, між елементами і соціальним цілим. Засновник школи структурного функціоналізму – одного із основних методологічних підходів в соціології, Т. Парсонс (1902–1979) вважав одним із центральних завдань соціології аналіз суспільства як системи функціонально взаємопов'язаних змінних і ототожнював функцію з дією, яка сприяє зовнішній адаптації соціальної системи і веде її до стану рівноваги³⁰.

Засновник структурно-функціонального напрямку в соціології професор Колумбійського університету Р. К. Мертон (1910–2003)³¹ визначав функцію як сукупність спостережуваних наслідків, які служать і сприяють адаптації, саморегуляції і збереженню соціальної системи або її пристосуванню до середовища. Функція ним розглядається як вклад елемента в тотальність системи, де всі соціальні і культурні елементи системи виконують експліцитні* функції через цілераціональні стратегії дій; функція обслуговує агрегований об'єкт, чим виражає свою специфіку, тобто співвідноситься з системою як цілим (єдиним), при цьому елементи системи можуть не відповідати цій функції, однак значення має орієнтація функції на систему як ціле; функція примусово пред'являє вимоги, які виходять від системи, всім втягнутим (залученим) змінним, бо цього вимагає принцип виживання і збереження системи; функції, які співвідносяться з системою, задовольняють визначену потребу системи; кожна функція має «механізм» своєї дії: сегментування соціальних ролей, ієрархування ціннісних орієнтацій, суспільний розподіл праці, ритуальні і церемоніальні відправлення тощо; функція може розкривати себе через альтернативи, функціональні еквіваленти і функціональні замітники та кожна цілком допускає виникнення альтернативних способів свого саморозкриття, що ставить питання про існування області можливої варіативності функції, однак така її здатність лімітується вимогами контексту³². Р. К. Мертон дійшов висновку про те, що як одне і те ж явище може мати багаточисельні функції, так одна й та ж функція може по-різному виконуватися, а звідси вивів завдання «структурного функціоналізму» на виділення в тотальностях суспільства: а) соціальних форм (систем і їх частин); б) типів впливу форм на рівень життя; в) процесів, що викликають до життя саме ці форми, а також методологічна установка на розподіл причин і функцій (теорема функціонального аналізу Мертона)³³.

У праві поняття «функція» – означає напрями або види впливу права на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування, в яких виражається роль і призначення права в суспільстві і державі, його соціальна цінність та найважливіші риси³⁴. Функції права визначають і як прояв суті права в суспільних відносинах або такі суттєві напрями і сторони однорідного предметного впливу системи права на реальну дійсність (суспільні відносини), в яких проявляється його соціальне призначення та природа (зміст і форми, системні якості тощо), призначення і власна й інструментальна цінність в життєдіяльності людей, їх колективів і організацій, суспільства в цілому³⁵. Під функціями права різні автори розуміють як соціальне призначення права³⁶, так напрями правового впливу на суспільні відносини³⁷, або те й інше разом взяте. Власне функція права – це реалізація його соціального призначення³⁸.

Зазначене дає підстави для висновку, що функції права – це головні напрями або види нормативно-правового впливу держави на суспільні відносини, зумовлені соціальним призначенням права, які виражають необхідність існування права як соціального явища в суспільстві й державі, його найважливіші риси, особливості, які відповідають економічному, ідеологічному й соціально-політичному змісту регулювання суспільних відносин на конкретному історичному етапі розвитку суспільства³⁹.

У теорії держави і права функції права відображають основні напрями впливу права на суспільні відносини й поведінку людей, характеризують тривалість і безперервність регулятивного впливу права на суспільні відносини та виражають його головні, найсуттєвіші риси, в яких відображається суть, соціальна природа права, обумовлена взаємовідносинами соціальних об'єктів, через які реалізується його призначення⁴⁰. У теорії права виділяють чотири групи функцій, які в сукупності утворюють систему функцій права: загальноправові функції, галузеві функції, функції правових інститутів і функції норм права тощо⁴¹. Особливою формою реалізації загальноправових функцій є кримінально-процесуальні функції⁴², які відносять до процесуально-охоронних⁴³. Кримінально-процесуальні функції є галузевими функціями. Їх призначенням є упорядкування суспільних відносин у сфері кримінального судочинства, визначення лінії поведінки суб'єктів кримінально – процесуальної діяльності, наділених законом компетенцією, правами та обов'язками.

Категорія «кримінально-процесуальна функція», будучи властивою теорії кримінального процесу, має характерні особливості, зумовлені специфікою діяльності соціальних об'єктів у цій сфері суспільних відносин та їх правовим регулюванням. Як цілісна система кримінальний процес складається із структурних елементів; до його основних структурних елементів слід віднести: 1) врегульовані процесуальним законом кримінально-процесуальні правовідносини, які виникають і розвиваються в ході розслідування, розгляду і вирі-

* Прим. автора: експлікація (латин. – *explication* – розплутаний) – очевидний, недвозначно виражений [Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – С. 255.].

шення кримінальних справ⁴⁴ та мають двохсторонній або багатосторонній характер; 2) суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (кримінального судочинства) – державних органів та їх посадових осіб, інших осіб (фізичних або юридичних) – учасників процесу, наділених у визначеному кримінально-процесуальним законом порядком правами і обов'язками, необхідними для здійснення визначених законом кримінально-процесуальних функцій⁴⁵; 3) кримінально-процесуальну діяльність – систему впорядкованих дій, чітко визначених виключно законом державних органів, їх посадових осіб та інших осіб – учасників процесу; 4) обов'язкову та ретельну правову регламентацію діяльності і відносин, що виникають на її основі; 5) функцій.

Дослідження змісту змагальності передбачає з'ясування її внутрішньої структури, елементарного складу. У цьому аспекті зміст змагальності складають: суб'єкти, об'єкти, способи та засоби здійснення функцій, правовідносини. Функції змагальності, як і будь-якого явища, охоплюють її мету, роль, завдання, призначення, соціальну цінність; вони є соціально зумовленими, цілеспрямованими, самостійними, а також взаємодіючими, взаємозв'язаними, взаємообумовленими, взаємозалежними; вони пов'язані з функціями кримінально-процесуального права, які задають їм визначений напрям впливу, взаємозв'язок функцій змагальності з функціями їх складових елементів, вияв через функції змагальності її призначення. Кримінально-процесуальні функції виступають як способом, так і засобом досягнення очікуваного від змагальності як системи результату і, таким чином, відображають призначення системи.

Чинний КПК України (далі – Кодекс) вперше у вітчизняному кримінально-процесуальному законі визначив змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості як загальну засаду кримінального провадження (ст. 7), яке включає в себе як судове провадження, так і досудове розслідування та процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 12 ч. 1 ст. 3), а отже у кримінальному судочинстві поширив дію змагальних засад на всі стадії кримінального провадження та процесуальні дії, які вчиняються у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Нормативно-правовий зміст засади змагальності провадженні розкрито у ст. 22 Кодексу: кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом (ч. 1); сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом (ч. 2); під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу (ч. 3); повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених цим Кодексом, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником (ч. 4); захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником (ч. 5); суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6). Кодекс, закріпивши традиційне уявлення про кримінально-процесуальні функції як основні напрями кримінально-процесуально-кримінальної діяльності, розглядає їх виключно в контексті змагальної засади кримінального провадження, в основу якої покладено самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим кодексом; рівності прав сторін на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим кодексом; розподіл функцій обвинувачення, захисту, судового розгляду (ст. 22).

На підставі проведеного аналізу, можна констатувати, що сьогодні в Україні в основу реформування кримінального судочинства як в цілому так і в окремих його стадій покладена концепція розподілу кримінально-процесуальних функцій в контексті засади змагальності як основної засади судочинства. Виходячи із суті засади змагальності, закладеної в ст. 22 Кодексу саме розподіл трьох основних функцій виступає основною функціональною ознакою змагальної форми судочинства кримінального процесу України.

¹ Онїценко Н. М. Загальна характеристика юридичної відповідальності [Текст] : Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення [монографія] / Колектив авторів. Відп. ред. Ю. В. Баулін. – Донецьк: ПП ВД «Кальміус», 2013. – 424 с. – С. 14.

² Кримінальний процес [Текст]: підручник / За ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с. – С. 67; Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України [Текст]: [монографія] / М. А. Маркуш. – Х.: СПДФО Вапнярчук Н. М., 2007. – 208 с.; Рогольська В. В. Розвиток законодавства й теоретичних поглядів на змагальність у стадії досудового розслідування [Текст] // Право і суспільство. – № 6. – 2009. – С. 150; Михайленко О. Р. Прокурор, захисник і суд у змагальному кримінальному судочинстві [Текст] // Адвокат. – № 3. – 2004. – С. 10–11.

³ Новик І. Б. О моделировании сложных систем [Текст] / И. Б. Новик. – М.: Мысль, 1965. – 336 с. – С. 90.

⁴ Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем [Текст] / А. И. Уемов. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.

⁵ Бондарев В. П. Концепции современного естествознания [Текст]: Учебное пособие / В. П. Бондарев. – М.: Альфа-М, 2003. – 464 с.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – С. 1405; Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я [Текст] / А. П. Загнітко,

- I. А. Щукіна. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – С. 584; Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. [Текст] / Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – 2-е вид. – К.: Аконті, 2008. – Т. 3. – С. 461.
- ⁷ Философский словарь [Текст] / Авторы-составители: И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк и др. – К.: А.С.К., 2006. – С. 789. – 1056 с.
- ⁸ Анохин П. К. Философские аспекты теории функциональной системы [Текст]: Избранные труды / П. К. Анохин. – М.: Наука, 1978. – С. 400.
- ⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.; – С. 1405; Новий тлумачний словник української мови [Текст]. – У 3-х т. / Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – 2-е вид. – К.: Аконті, 2008. – Т. 2. – С. 478–479.
- ¹⁰ Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Юридична думка», 2007. – 992 с. – С. 569.
- ¹¹ Луць Л. А. Категорії системного аналізу – методологічні основи дослідження правової системи [Текст] // Вісник Львівського університету. – 2001. – Вип. 36. – С. 47–53; Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – 2-е вид. – К.: Генеза, 1996. – 368 с.
- ¹² Месарович М. Основания общей теории систем [Текст] / М. Месарович // Общая теория систем – М.: Мир, 1966. – С. 10–15.
- ¹³ Крымский С. Б. О понятиях «система» и «структура» [Текст] // Целостность и биология (Материалы симпозиума) / Под ред. Р. В. Чаговец. – К.: Наукова думка, 1968. – С. 59–60.
- ¹⁴ Петрухин И. Л., Батуров Г. П., Морщакова Т. Г. Теоретические проблемы эффективности правосудия [Текст] / И. Л. Петрухин, Г. П. Батуров, Т. Г. Морщакова. – М.: Наука, 1979. – 392 с. – С. 76.
- ¹⁵ Барт Р. Структурализм как деятельность [Текст]. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – С. 255.
- ¹⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – С. 1552. – 1736 с.; Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Вид-во «Довіра», 2006. – 789 с. – С. 729–730; Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах [Текст]. – К.: Вид-во «Аконті», 2008. – Т. 3. – С. 675; Ожегов С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1978. – С. 265; Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Азъ, 1993. – С. 890.
- ¹⁷ Лейбниц Г. В. Сочинения, в четырёх томах. Серия: Философское наследие. – Т. 1. Метафизика. «Монадология» [Текст] / Г. В. Лейбниц. – М.: Мысль, 1982. – С. 412–428.
- ¹⁸ Кассирер Э. Познание и действительность. Понятие субстанции и понятие функции [Текст] / Э. Кассирер; пер. Б. Столпнера и П. Юшкевича. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2006. – 400 с.
- ¹⁹ Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – С. 729.
- ²⁰ Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я [Текст] / Загнітко А. П., Щукіна І. А. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – С. 643
- ²¹ Большой энциклопедический словарь [Текст] / Под ред.: А. М. Прохорова (пред.). – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая российская энциклопедия; – СПб.: Норинт, 1997. – 1456 с. – С. 1300; Большой энциклопедический словарь. Математика [Текст] / Глав. ред. Ю. В. Прохоров. – 3-е (репринтное) издание «Математического энциклопедического словаря». – М.: Большая советская энциклопедия, 1998. – С. 617.
- ²² Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Кондратьєв Я. Ю., Костицький М. В., Тарарухін С. О. Юридична психологія [Текст]. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. – 351 с.; Коновалова В. О., Шенітько В. Ю. Юридична психологія [Текст]. – 2-е вид. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
- ²³ Философский словарь [Текст] / Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политическая литература, 1981. – С. 401. – 719 с.
- ²⁴ Философский словарь [Текст]. – К.: А.С.К., 2006. – С. 908; Философский словарь [Текст] / Под ред. И. Т. Фролова. 7-е издан. перераб. и доп. – М.: Республика, 2001. – С. 401.
- ²⁵ Российская социологическая энциклопедия [Текст] / Под общ. ред. акад. РАН Г. В. Осипова. – М.: НОРМА-ИНФА, 1998. – 664 с. – С. 603.
- ²⁶ Большой энциклопедический словарь [Текст] / Под ред.: А. М. Прохорова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая российская энциклопедия; – СПб.: Норинт, 1997. – С. 1300.
- ²⁷ Англійського соціолога Спенсера Г. вважають основоположником функціоналізму [Спенсер Г. Синтетическая философия (в кратком изложении Говарда Коллинза) [Текст]. – К.: Ника-Центр, 1997. – 512 с.; Коломийцев В. Ф. Социология Герберта Спенсера [Текст] / В. Ф. Коломийцев // Социологические исследования. – 2004. – № 1. – С. 37–44.
- ²⁸ Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – С. 729 (Словники України).
- ²⁹ Соціологія: терміни, поняття, персоналії [Текст]: Навчальний словник-довідник / Укладачі В. М. Піча, Н. М. Хома та ін. За заг. ред. В. М. Пічі. – 2-е вид., стерео. – Львів: Новий світ, 2000, 2004. – 480 с. – С. 412–413; Словарь-справочник по социологии и политологии [Текст] / Тадевосян Э. В. – М.: Знание, 1996. – 272 с. – С. 246–247.
- ³⁰ Парсонс Т. О структуре социального действия. – М.: Академический проект, 2000. – 880 с.
- ³¹ Социология: Энциклопедия [Текст] / Сост. А. А. Грицанов В. Л. Абушенко и др.. – Минск: Книжный дом, 2003. – 312 с. – С. 546–548.
- ³² Там само. – С. 546–548.
- ³³ Robert I., Merton R. Consensus and Controversy / Ed. by J. Clark, C. Modgil. London, New York. Falmer Press, 1990; Merton R. Social Theory and Social Structure. New York, London: Enlarged edition, 1968; Штомпка П. Мертон Р.: динамический функционализм [Текст] / П. Штомпка // Современная американская социология / Под ред. В. И. Добренюкова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 78–93; Покровский Н. Е. Одиннадцать заповедей функционализма Роберта Мертона [Текст] / Н. Е. Покровский // Социологические исследования. – 1992. – № 2; Мертон Р. К. Явные и латентные функции [Текст] // Американская социологическая мысль: Тексты; Под ред. В. И. Добренюкова. – М.: Междун. ун-т бизнеса и управления, 1996. – 554 с. – С. 379–480.
- ³⁴ Юридична енциклопедія в 6-ти томах [Текст]. – Т. 6 / За ред. Шемшученка Ю. С. та ін.. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 768 с. – С. 313; Котюк, І. І. Курс правознавства. Частина І: Основи теорії держави і права [Текст]: Навч. посіб. / І. І. Котюк, О. І. Котюк. – К.: Версія, Видавель Іван Котюк, 2008. – 234 с.; Скакун О. Ф. Теорія держави і права [Текст]: Підручник. – Х.: Консум, 2001. – С. 225. – 656 с.; Цвік М. В. Система права і система законодавства [Текст] / М. В. Цвік // Загальна теорія держави і права. – Х.: Право, 2002. – 432 с. – С. 254–266.

³⁵ Карташов В. Н. Теория правовой системы общества [Текст] : учебное пособие. В 2 т. – Т. 1 / В. Н. Карташов; Ярослав. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2005. – С. 205–547 с.; Байтин М. И. Сущность права. (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) [Текст]. Монография / М. И. Байтин. – Саратов: СГАП, 2001. – С. 138. – 416 с.

³⁶ Алексеев С. С. Общая теория права [Текст]: курс в 2 т. – Т. 1. / С. С. Алексеев. – М.: Юридическая литература, 1981. – 361 с. – С. 187–200.

³⁷ Скакун О. Ф. Теорія держави і права [Текст]: Підручник. – Х.: Консум, 2001. – С. 225.

³⁸ Лазарев В. В. Теория государства и права [Текст]: учебник / В. В. Лазарев, С. В. Липень – 3-е изд., перер. и доп. – М.: Спарк, 2004. – 528 с. – С. 130.; Кельман М. С. Загальна теорія держави і права [Текст]: Підручник / Кельман М. С., Мурашин О. Г. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.

³⁹ Див.: Загальна теорія держави і права [Текст]: Підручник / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – С. 186. – 572 с.

⁴⁰ Алексеев С. С. Теория государства и права [Текст]: Учебник для вузов / С. С. Алексеев. – М.: Норма, 2005. – 496 с.; Правознавство [Текст]: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Український інформаційно-правовий центр, 2002. – 386 с.; Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства [Текст] / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма, 1999. – 552 с.; Правознавство: Підручник / За ред. В. В. Копейчикова, А. М. Колодія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 748 с.; Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави [Текст]: навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Видання 5-е зі змінами. – К.: Атіка, 2001. – С. 47–98. – 176 с.; Скакун О. Ф. Теорія держави і права [Текст]: Підручник / О. Ф. Скакун: Пер. з рос. – Х.: Консум, 2006. – 656 с.; Теорія держави і права. Академічний курс [Текст]: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 295–297. – 688 с.; Загальна теорія держави і права [Текст]: Підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.

⁴¹ В загальній теорії права категорія «функція» займає чільне місце, однак окремі автори не включають її до змісту підручників і навчальних посібників [Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства [Текст] : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма, Инфра-М, 2002. – 552 с.; Поляков А. В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход: курс лекций [Текст] / А. В. Поляков. – 2-е изд., доп. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 856 с.]

⁴² Див.: Котюк В. О. Теорія права [Текст] / В. О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 207 с. – С. 28–30; Мелащенко В. Ф. Основи конституційного права України [Текст]: курс лекцій. К.: Вентурі, 1995. – 240 с.; Тодика Ю. М. Функції Конституції України та її загальна характеристика [Текст] / Ю. М. Тодика // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 1. – С. 2028; Алексеев С. С. Общая теория права [Текст]: курс в 2 т. – Т. 1. / С. С. Алексеев. – М.: Юридическая литература, 1981. – 361 с. – С. 187–200; Алексеев С. С. Проблемы теории права : Основные вопросы общей теории социалистического права [Текст]. Курс лекций в 2-х томах. – Т. 1 / С. С. Алексеев; Науч. ред.: Русинов Р. К.; Отв. за вып.: Семенов В. М. – Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. – 396 с.

⁴³ Комаров С. А. Общая теория государства и права [Текст]: учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. / С. А. Комаров. – М.: Юрайт, 1998. – С. 20. – 416 с.

⁴⁴ Советский уголовный процесс [Текст]: Учебник. Кн. 1 / А. И. Берзин, С. С. Гребенников, В. Н. Гречуха, В. Г. Журавлев и др. / Под ред.: А. С. Кобликова. – М.: Изд-во Воен. ин-та, 1982. – С. 19. – 212 с.

⁴⁵ Волколуп О. В., Чупилкин Ю. Б. Гарантии прав участников уголовного судопроизводства Российской Федерации [Текст]: Учеб. пособие / О. В. Волколуп, Ю. Б. Чупилкин. – 2-е изд., испр. и дополн. – Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 2005. – 160 с.

Резюме

Маркуш М. А. Організаційно-структурні функції змагальності: системний аналіз.

У статті досліджено актуальні проблеми кримінального процесу, кримінально-процесуальної діяльності, змагальності як системного правового явища та її функцій як категорій кримінального процесу. Проаналізовано суть і функції в семантичному, загальнонауковому (філософському), загальноправовому (теорії держави і права) та кримінально-процесуальному аспектах.

Ключові слова: кримінальний процес; змагальність; кримінально-процесуальні відносини; кримінально-процесуальна діяльність; функції змагальності як категорії кримінального процесу.

Резюме

Маркуш М. А. Организационно-структурные функции состязательности: системный анализ.

В статье исследованы актуальные проблемы уголовного процесса, уголовно-процессуальной деятельности, состязательности как правового явления и ее функций как категорий уголовного процесса. Проанализировано сущность и функции в семантическом, общенаучном (философском), общеправовом (теории государства и права) и уголовно-процессуальном аспектах.

Ключевые слова: уголовный процесс; состязательность; уголовно-процессуальные отношения; уголовно-процессуальная деятельность; уголовно-процессуальные функции.

Summary

Markush M. Organizational and structural functions of contentiousness: system analysis.

The article concerns with current problems of the criminal process, criminal and procedural activity, contentiousness as a systematic legal notion and its functions. It analyzes the essence and functions in systematic, scientific (philosophical), legal (theory of the state and law) and criminal and procedural aspects.

Key words: criminal procedure, contentiousness, criminal and procedural relations, criminal and procedural activity, functions of contentiousness as a category of the criminal process.

Отримано 3.06.2013